

Eugeniusz Rydz

Akademia Pomorska
Ślupsk

**WSPÓŁCZESNE PROBLEMY DEMOGRAFICZNO-
-OSADNICZE NA POMORZU ŚRODKOWYM**
**CONTEMPORARY DEMOGRAPHIC AND SETTLING
PROBLEMS IN THE CENTRAL POMERANIA**

Zarys treści: W artykule podjęto próbę wieloaspektowej oceny przekształceń demograficzno-osadniczych, jakie dokonują się na Pomorzu Środkowym w powstałej po 1989 roku nowej sytuacji politycznej, społecznej i gospodarczej. W opracowaniu zwrócono zatem uwagę nie tylko na zmiany ludnościowe i osadnicze wynikające m.in. z uwarunkowań historycznych, środowiska geograficznego, sposobu gospodarowania, ale także wpływ transformacji systemowej na przemiany w układach osadniczych. Uwzględniając zaś bezpośrednio badania terenowe, starano się ukazać zmiany, jakie dokonują się w wiejskiej sieci osadniczej w wyniku intensywnego przechodzenia od typów monofunkcyjnych (rolniczych) ku typom jednostek nierolniczych, z silnie zaznaczonymi strukturami pozarolnymi.

Słowa kluczowe: Pomorze Środkowe, sieć osadnicza, przedsiębiorczość, środowisko geograficzne, rozwój demograficzny

Key words: the Central Pomerania, the settling network, industriousness, geographic environment, demographic development

Wprowadzenie

Przełom XX i XXI wieku uruchomił na świecie wiele procesów politycznych, społecznych i gospodarczych, które wywierają znaczny, a niekiedy decydujący wpływ na rozwój wielu krajów, regionów i miast. Również w Polsce okres ten jest zapoczątkowaniem drogi rozwoju gospodarczego i społecznego w odmiennych od poprzednich warunkach polityczno-ustrojowych. Kilkuletni okres różnorodnych przekształceń występujących w sferze polityczno-gospodarczej ma także swoje odbicie w wielowymiarowych zmianach struktur demograficzno-osadniczych.

Procesy transformacji objęły prawie wszystkie dziedziny życia społeczno-gospodarczego oraz wszystkie regiony kraju, w różnym stopniu wpłynęły na ich funkcjonowanie: zdynamizowały rozwój jednych, a wywołały stagnację czy nawet recesję

innych. Adaptacja do warunków rynkowych okazała się szczególnie trudna w regionach, w których gospodarce dużą rolę odgrywało rolnictwo uspołecznione, a także tych, które zdominowane były przez jedną lub kilka pokrewnych dziedzin wytwórczości. Zaznaczyć należy, że proces transformacji struktur regionalnych odbywa się w konkretnym środowisku geograficznym, które jest funkcją wzajemnie uwarunkowanych elementów przestrzeni przyrodniczej, społecznej, gospodarczej i kulturowej (Maik 1995, Ziolo 1999). Działania czynników restrukturyzacyjnych w przestrzeni geograficznej nakładają się zatem na wykształcone wcześniej struktury regionalne, które często odznaczają się odmiennymi warunkami do przyjmowania i realizacji nowych zasad ustrojowych, a także procesu integracji z krajami Unii Europejskiej. W wyniku tych zmian występują dość często głębokie i wielowarstwowe przekształcenia gospodarcze jako rezultat różnego nasilenia działania nowych czynników wewnętrznych, wywodzących się z procesów transformacji, a także czynników pochodzących z otoczenia krajowego i międzynarodowego. Zakres i dynamika tych zjawisk spowodowały nie tylko głębokie przekształcenia gospodarcze, ale także m.in. postępujące zróżnicowanie dochodów ludności, przemiany w strukturze gospodarki jednostek osadniczych, bezrobocie, zmiany przeznaczenia terenów pod nowe jednorodzinne budownictwo mieszkaniowe.

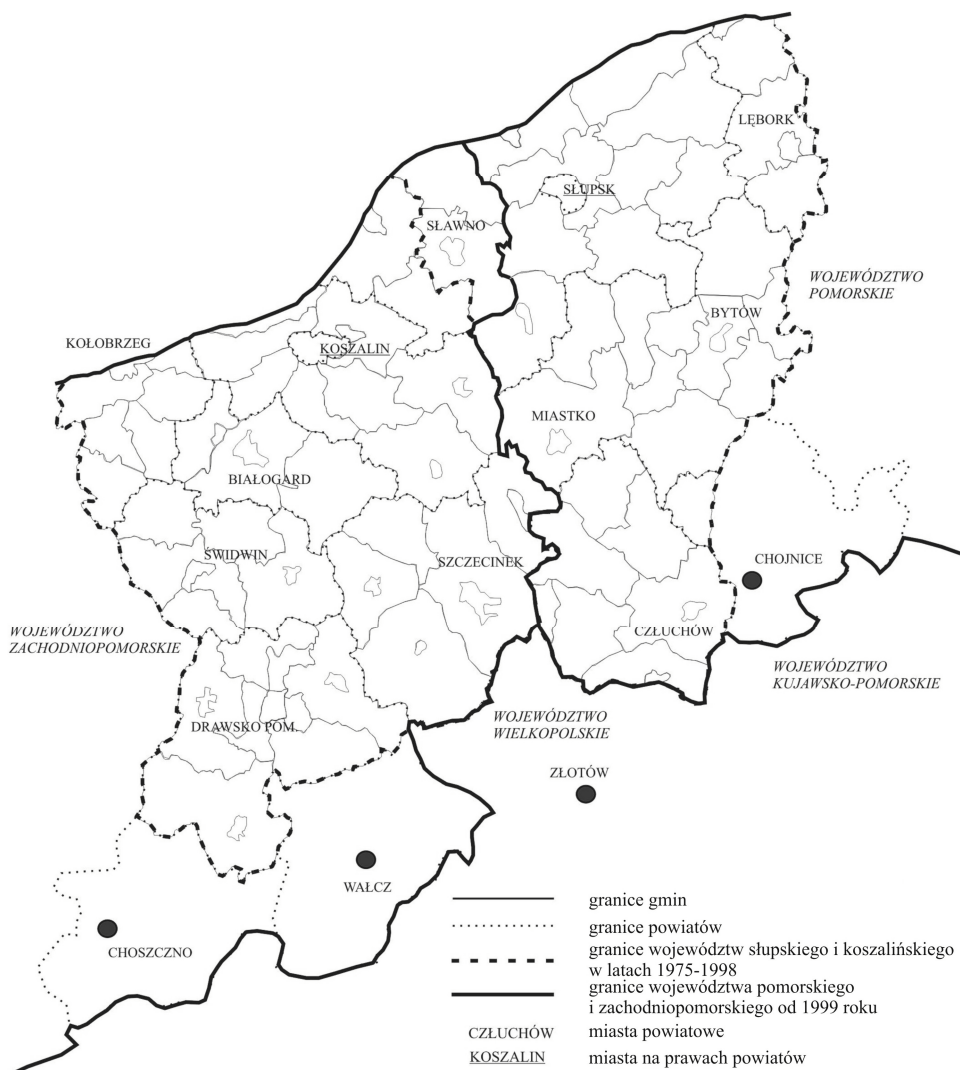
Na tle ogólnie zarysowanych problemów zasadniczym celem podjętych badań jest przedstawienie mechanizmów współczesnych przemian demograficzno-osadniczych i społecznych na Pomorzu Środkowym, rozwijających się pod wpływem różnych czynników z uwzględnieniem zróżnicowanego środowiska geograficznego. Poznanie mechanizmów przekształceń demograficzno-osadniczych, jakie dokonują się na omawianym obszarze, może mieć istotne znaczenie dla określenia modelowych strategii rozwoju sieci osadniczej w tej części Pomorza.

Inspiracją wyboru tematu opracowania są wcześniejsze badania dotyczące zagadnień demograficznych i społeczno-gospodarczych na Pomorzu, w tym także na Pomorzu Środkowym, jak również zamiar ukazania wpływu okresu transformacji na kierunki zmian w przekształceniach demograficznych i osadniczych¹. W świetle tych założeń dążono także do precyzyjnego rozpoznania specyficznych cech stopnia adekwatności podziałów wewnętrznych do realiów społeczno-gospodarczych. Zmierzano też do wyjaśnienia, a niekiedy i oceny procesów społecznych, które decydują o rozmieszczeniu ludności w układzie jednostek administracyjnych oraz osadnictwa pod wpływem nowych czynników związanych z transformacją gospodarczą.

Pomorze Środkowe jako region ekonomiczny

W różnego rodzaju badaniach naukowych, w publicystyce i życiu gospodarczym od wielu lat obszary byłych województw koszalińskiego i słupskiego traktowane są łącznie i określane nazwą Pomorze Środkowe. Na odrębne traktowanie tego obszaru jako regionu niewątpliwie duży wpływ wywarł fakt, iż w latach 1950-1975 prawie

¹ Znaczna część opracowania prezentowana była w formie wykładu podczas uroczystej inauguracji roku akademickiego 2008/2009 w Akademii Pomorskiej w Słupsku 9 października 2008 roku.

Ryc. 1. Pomorze Środkowe w podziale administracyjnym Polski z 1999 roku

Fig. 1. Central Pomerania in administrative division of Poland since 1999

Źródło: opracowanie własne

w całości wchodził on w skład ówczesnego województwa koszalińskiego. Istotne znaczenie ma również duże podobieństwo fizycznogeograficzne, społeczno-gospodarcze, demograficzne, kulturowe, historyczne i osadnicze. O ile przed rokiem 1975 w odniesieniu do zdecydowanej większości tych obszarów używano określenia województwo koszalińskie, co było zgodne z ówczesnym podziałem terytorialnym, o tyle po tym okresie pojawiają się dwa nowe określenia: Wybrzeże Środkowe i Pomorze Środkowe. Pierwsze z nich zostało wprowadzone m.in. przez J. Kołodziejskiego

Ryc. 2. Podział diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej w 2004 roku

Fig. 2. Division of Koszalin and Kołobrzeg diocese into deaneries since 2004

Źródło: Schematyzm diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej z 2004 roku. Opracowanie własne

(1973) w stosunku do ówczesnego województwa koszalińskiego, jednakże w późniejszych opracowaniach (Zdrojewski 1976, Suszyński 1993, Jasiulewicz 1998, 2000, Rydz 1990, 2006 oraz inni) coraz częściej używane i moim zdaniem uzasadnione było w odniesieniu do obu byłych województw (koszalińskiego i słupskiego) określenie Pomorze Środkowe (ryc. 1). Podkreślenia wymaga fakt, że wprowadzona w 1999 roku reforma podziału terytorialno-administracyjnego kraju doprowadziła do znacznego ograniczenia w funkcjonowaniu więzi regionalnych ukształtowanych w przeszłości w ramach Pomorza Środkowego. Nowy terytorialny podział kraju w opinii mieszkańców Pomorza Środkowego spowodował dezintegrację środowisk lokalnych, związanych ze sobą od dziesiątków lat.

Na zjawisko to zwracają uwagę m.in. ks. Bończa-Bystrzycki (2001), Polak (2001), Szwichtenberg (2001). Wspomniana reforma spowodowała zmniejszenie rangi omawianego regionu, który stał się obszarem peryferyjnym, położonym między aglomeracjami gdańską i szczecińską (*Zintegrowany rozwój aglomeracji...* 2002, s. 92-97). Można też oczekiwać, że w najbliższym czasie dysproporcje te mogą się jeszcze pogłębić w miarę wzrostu znaczenia układów metropolitalnych w gospodarce kraju. W zaistniałej sytuacji bezsprzecznie najwyraźniej trwałość terytorialną Pomorza Środkowego podkreślają granice diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej (ryc. 2). Przeprowadzone rozważania nad organizacją terytorialną diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej wykazały znacznie większą elastyczność i gotowość do przystosowania się do zmieniającej się sytuacji przez administrację kościelną niż państwową różnych szczebli. Potwierdzeniem tego może być powołanie w obrębie diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej nowych parafii, przy braku zainteresowania i reakcji na te zmiany administracji państwowej.

Pomorze Środkowe, w skład którego wchodzi średnie pod względem wielkości terytorialnej były województwa koszalińskie i słupskie, o ogólnej powierzchni 15 923 km², obejmuje swym zasięgiem środkową część Pobrzeża Południowobałtyckiego (Wybrzeże Słowińskie, Równinę Białogardzką, Równinę Słupską, Wysoczyznę Damnicką) oraz północną część Pojezierza Południowobałtyckiego (Pojezierze Drawskie, Równinę Drawską, Wysoczyznę Polanowską, Pojezierze Bytowskie i Pojezierze Szczecińskie; Kondracki 1994, s. 50-55). Uwzględniając istniejące na omawianym terenie warunki fizjograficzne, można wyróżnić trzy zasadnicze typy krajobrazowe: w części południowej – strefę równinną, którą tworzą sandry i morena denną, w części środkowej urozmaicony krajobraz moren czołowych i innych form młodej rzeźby polodowcowej, a na północy równinny obszar denno-morenowy, porożcinany pradolinami (Augustowski 1977).

Obszar Pomorza Środkowego ze względu na młodoglacjalny charakter rzeźby terenu, dużą liczbę jezior, znaczną powierzchnię leśną oraz nadmorskie położenie cechuje się wysokim potencjałem walorów wypoczynkowych i turystycznych. Szczególną pozycję w całym regionie zajmuje pas wybrzeża morskiego, na którego turystyczno-rekreacyjną atrakcyjność składają się takie czynniki, jak:

- szeroka i piaszczysta plaża,
- klimat morski i wysokie walory balneologiczne,
- duże nasłonecznienie i czyste powietrze zawierające aerozol,
- jeziora przymorskie,

- tereny o dużych walorach przyrodniczych (park narodowy, parki krajobrazowe, rezerваты, pomniki przyrody itp.),
- występowanie złóż borowiny i wód mineralnych.

Znaczne walory turystyczno-rekreacyjne mają też tereny pojezierzy. Duża liczba jezior, możliwość uprawiania żeglarstwa, bogactwo form polodowcowych, korzystny mikroklimat, rozległe kompleksy leśne, to dodatkowe atuty prezentowanego regionu.

Walory turystyczne i uzdrowiskowe Pomorza Środkowego były już znane w XVII w. Najstarszą miejscowością uzdrowiskową regionu jest Połczyn Zdrój, w którym lecznicze działanie wód zdrojowych odkryto już w 1688 roku. Jednak dopiero w połowie XIX w. nastąpił szybki rozwój lecznictwa uzdrowiskowego, opartego głównie na wykorzystaniu wód leczniczych, borowin, wody morskiej (w odniesieniu do miejscowości pasa nadmorskiego) oraz klimatu. W tym okresie najważniejszym uzdrowiskiem był Kołobrzeg. Znacznie mniejsze znaczenie jako ośrodek uzdrowiskowy miała Ustka.

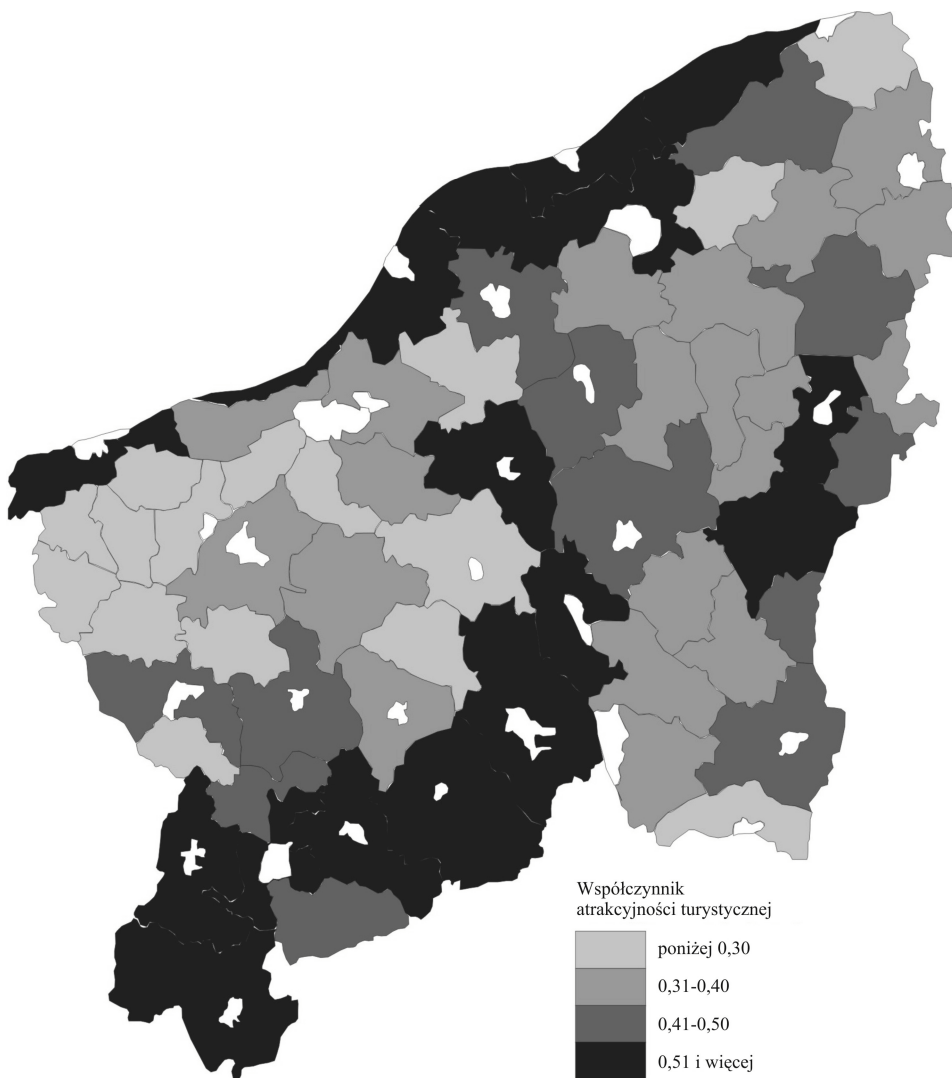
Specyfika walorów turystycznych Pomorza Środkowego, a także ich przestrzenny układ wskazuje, że atrakcyjność turystyczna gmin jest wyraźnie zróżnicowana (ryc. 3). Potwierdzają to wyniki przeprowadzonej oceny waloryzacji gmin². Przy określaniu potencjału turystycznego jednostki uwzględniono ogólne walory środowiska naturalnego, dostępność komunikacyjną oraz zagospodarowanie turystyczne. Najkorzystniejsze warunki dla rozwoju turystyki w świetle przeprowadzonych badań mają gminy położone w pasie nadbrzeżnym Pobrzeża Słowińskiego (Kondracki 1994). Kompleks walorów wypoczynkowych i krajoznawczych terenów nadmorskich sprawił, że ten niewielki obszar Pomorza Środkowego jest intensywnie wykorzystywany przez kilka milionów osób z całej Polski i z zagranicy.

Drugi charakterystyczny zespół gmin o wysokiej atrakcyjności turystycznej położony jest w południowej części byłego województwa koszalińskiego i obejmuje 7 jednostek: Kalisz Pomorski, Drawsko Pomorskie, Ostrowice, Czaplinek, Borne Sulinowo, Szczecinek i Biały Bór, które położone są na Pojezierzu Drawskim i Pojezierzu Szczecińskim (Kondracki 1994). Do wyróżniających się gmin z tego

² Przy określeniu współczynnika atrakcyjności turystycznej gmin wykorzystano metodę zastosowaną przez J. Warszzyńską (1970). Współczynnik atrakcyjności obliczono według wzoru:

$$W_A = \frac{\sum_{i=1}^n N_i + \sum_{i=1}^k S_i + \sum_{i=1}^m K_i + \sum_{i=1}^j P_i}{\sum_{i=1}^n N_{\max_i} + \sum_{i=1}^k S_{\max_i} + \sum_{i=1}^m K_{\max_i} + \sum_{i=1}^j P_{\max_i}}$$

gdzie: N oznacza elementy w ujęciu krajobrazowo-rekreacyjnym, S – w ujęciu specjalistycznym, K – w ujęciu krajobrazowym, P – liczba punktów dodatkowych wynikająca z kombinacji cech. Wartość współczynnika atrakcyjności waha się od 0 do 1, przy czym 1 oznacza maksymalny, teoretyczny stopień atrakcyjności turystycznej, 0 – zupełny brak atrakcyjności, czyli nieużyteczność dla celów turystycznych. Wobec dużej rozpiętości nasilenia cech w poszczególnych przypadkach, wynikających z silnego zróżnicowania warunków środowiska naturalnego, W_A przyjmuje wartości: ponad 0,7 dla miejscowości szczególnie atrakcyjnych turystycznie; 0,4-0,7 dla miejscowości o dużej atrakcyjności turystycznej; 0,2-0,4 dla miejscowości o średniej atrakcyjności turystycznej; poniżej 0,2 dla miejscowości o małej atrakcyjności turystycznej.

Ryc. 3. Waloryzacja gmin wiejskich Pomorza Środkowego z punktu widzenia atrakcyjności turystycznej w 2007 roku

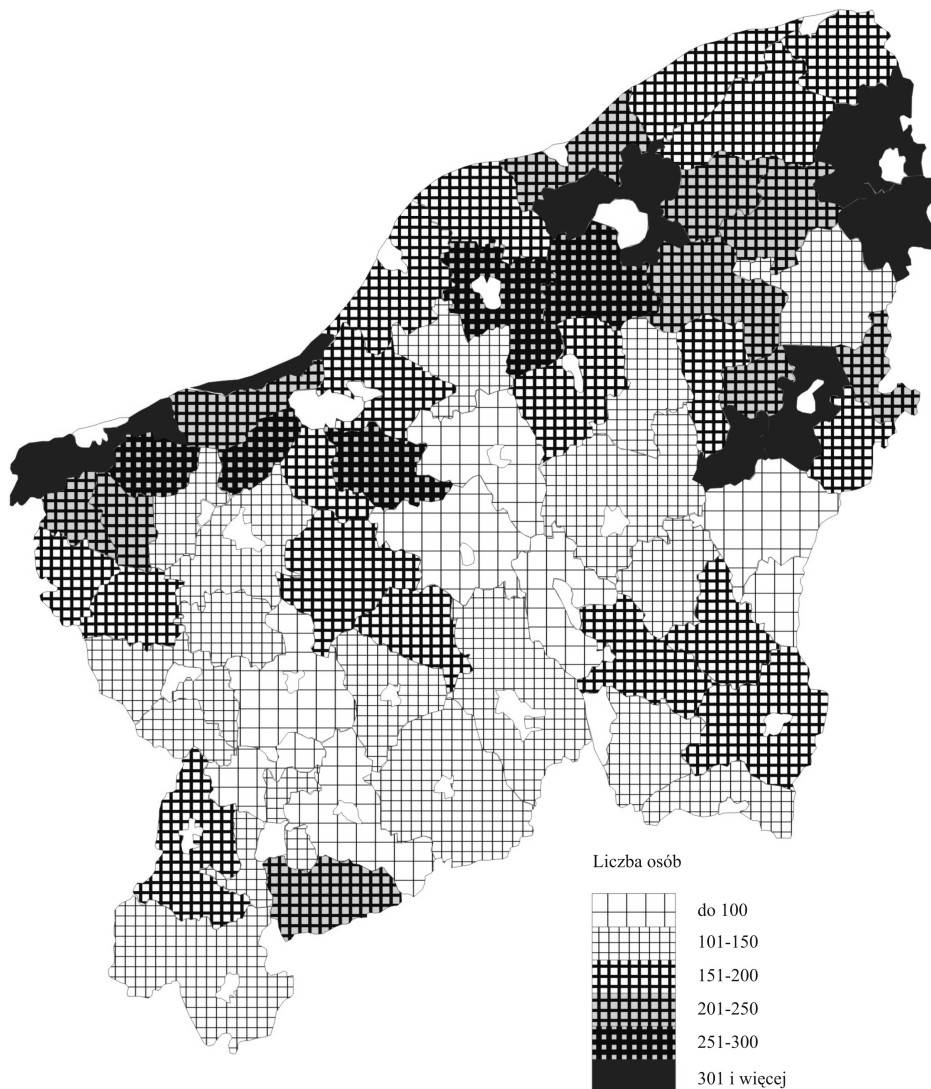
Fig. 3. Valorization of rural communities of Central Pomerania regarding tourist attractiveness in 2007

Źródło: Komputerowa baza danych „Gmina”, Warszawa 2007. Opracowanie własne

punktu widzenia należą ponadto: Polanów, Lipnica i Bytów. Zróznicowana morfologia terenu, podobnie jak wody powierzchniowe i szata roślinna, należą niewątpliwie do najatrakcyjniejszych elementów środowiska przyrodniczego omawianego terenu. Gminy o najniższych walorach położone są na Równinie Białogardzkiej i Wysoczyźnie Łobeskiej (ryc. 3).

sieć dużych i średniej wielkości jednostek wiejskich, coraz częściej przyjmujących już charakter miejscowości podmiejskich (np. Siemianice, Kobylnica, Krępa, Biesiekierz), w których dokonują się wielopłaszczyznowe procesy urbanizacyjne. Tu też następuje znaczny rozwój budownictwa mieszkaniowego.

Pas morem czołowych, który rozciąga się od okolic Drawska Pomorskiego na południowym zachodzie po Bytów na północnym wschodzie, charakteryzuje się

Ryc. 5. Przeciętna liczba ludności przypadająca na miejscowość wiejską na Pomorzu Środkowym w 2007 roku

Fig. 5. Average number of inhabitants per 1 village of Central Pomerania in 2007

Źródło: opracowanie własne

urozmaiconą konfiguracją terenu. Liczne jeziora i duże kompleksy leśne stworzyły specyficzny układ sieci osadniczej. W strefie tej, zwłaszcza na obszarze powiatów: Bytów, Drawsko Pomorskie, Świdwin, sieć osadnicza jest najbardziej rozproszona i zarazem najmocniej rozdrobniona. Spośród miast żadne, z wyjątkiem Szczecinka, który przekroczył 40 tys., nie osiągnęło liczby 20 tys. mieszkańców.

Trzecia strefa, rozciągająca się na południe od pasa moren czołowych, ma dość ograniczony zasięg przestrzenny. Miast jest tu znacznie mniej i są one niewielkie. Również wsie nie osiągają zbyt dużych rozmiarów. Przeważają jednostki o zabudowie luźnej i rozproszonej. Ogólnie można stwierdzić, iż taki właśnie charakter ma sieć osadnicza całej południowej części Pomorza Środkowego.

Cechą wyróżniającą wiejską przestrzeń opisywanego obszaru w skali kraju jest znaczne rozproszenie sieci osadniczej. Przede wszystkim zwraca uwagę fakt, iż spory udział mają jednostki słabo zaludnione. Wsie liczące mniej niż 200 mieszkańców stanowiły w 2006 roku 56% ogółu miejscowości, w których mieszkało około 1/3 ludności wiejskiej. Najwięcej ludności (około 50%) koncentruje się w miejscowościach liczących od 200 do 500 osób, natomiast około 21% zamieszkuje miejscowości powyżej 500 osób (np. 3520 Dębnicę Kaszubską, 2650 Przechlewo).

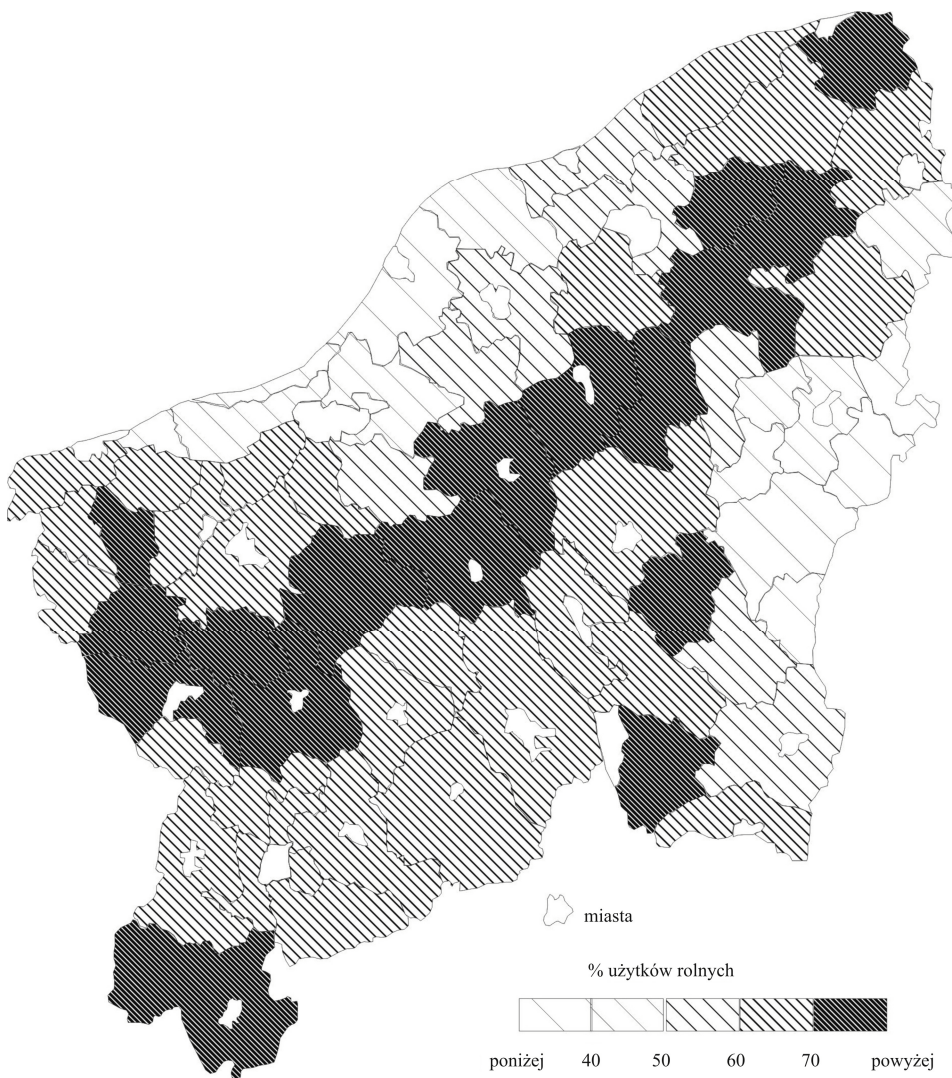
Kolejną znaną cechą wiejskiej sieci osadniczej na Pomorzu Środkowym jest dość duże zróżnicowanie średniej liczby ludności przypadającej na jedną miejscowość w podziale na poszczególne gminy (ryc. 5). Z badań, które prowadzono, wynika, że największą wartość tych wskaźników odnotowano w gminach położonych w północnej części regionu. Szczególnie wyróżniają się pod tym względem gminy nadmorskie: Mielno (410 osób na miejscowość), Kołobrzeg (339), Ustronie Morskie (358), a także wsie położone w strefie bezpośredniego oddziaływania Koszalina: Biesiekierz (296), Manowo (269) oraz Słupska i Lęborka: Nowa Wieś Lęborska (408), gmina Słupsk (313) i Kobylnica (254). Z kolei najniższe wskaźniki zaludnienia miejscowości znajdują się w gminach położonych w środkowej i południowej części regionu na Pojezierzu Szczecińskim i Pojezierzu Bytowskim, np. Polanów (78 osób), Ostrowice (83), Połczyn Zdrój (95), Biały Bór (75), Lipnica (83), Konarzyny (98). Badania potwierdzają pogląd o nierównomiernym rozmieszczeniu jednostek osadniczych i ludności. W 2007 roku na jedną miejscowość wiejską Pomorza Środkowego przypadało średnio 169 osób, podczas gdy w kraju 277.

O znacznym rozproszeniu osadnictwa na Pomorzu Środkowym świadczy w pewnym stopniu także wielkość powierzchni, jaka przypada na miejscowość. Przy średniej 6,72 km² w omawianym regionie, w 39 gminach wielkość ta była niższa od średniej, natomiast w 8 wynosiła ponad 10 km². Wartości te wahały się od 4,39 km² w gminie Świeszyno do 16,17 km² w gminie Kalisz Pomorski (Rydz 2008).

Obszary o największym skupieniu ludności wiejskiej występują zasadniczo w północnej części Pomorza Środkowego. Średnia gęstość zaludnienia wynosi tu 49,2 osoby/km². W tej grupie znajdują się gminy położone w bezpośredniej strefie oddziaływania największych miast w regionie środkowopomorskim, np. Świeszyno (44 osoby/km²), Biesiekierz (48), Będzino (52), Mielno (79) w strefie wpływu Koszalina, czy gmina Słupsk (54) i Kobylnica (41) w strefie wpływu Słupska oraz Dygowo (43), Gościno (44), Kołobrzeg (66) w strefie oddziaływania Kołobrzegu.

Przeprowadzona analiza potwierdza, iż koncentracja ludności wiejskiej na Pomorzu

Środkowym uzależniona jest od warunków środowiska geograficznego, rozwoju układu komunikacyjnego, a przede wszystkim od odległości i siły oddziaływania miejskich ośrodków lokalnych i regionalnych, w strefie których przekształcenia są najbardziej widoczne. Rozmieszczenie ludności jest więc tu nierównomierne, z podwyższoną koncentracją w ośrodkach różnego szczebla, a także na obszarach atrakcyjnych turystycznie bądź inwestycyjnie oraz o sprzyjającym położeniu komunikacyjnym.

Ryc. 6. Udział użytków rolnych gospodarki uspołecznionej na Pomorzu Środkowym w 1988 roku
 Fig. 6. Share of state governed agrarian utilities on Central Pomerania in 1988

Źródło: Rocznik statystyczny województwa słupskiego 1989, Słupsk 1989; Rocznik statystyczny województwa koszalińskiego 1989, Koszalin 1989; Raporty AWRSP O/Koszalin. Opracowanie własne

Specyfika omawianego regionu polega m.in. na tym, że w całym okresie powojennym wyróżniał się on najwyższym w kraju udziałem gospodarki uspołecznionej w rolnictwie. Jeszcze w 1988 roku grunty uspołecznione stanowiły tu 60,1% ogólnej powierzchni użytków rolnych, w tym prawie 55,0% państwowych gospodarstw rolnych (PGR). Wyższy udział gruntów znajdujących się we władaniu sektora uspołecznionego pozostawał jedynie w województwie szczecińskim (65,2%), podczas gdy średnio w kraju wynosił on 23,7%, z tego 18,8% należało do PGR. Własność uspołeczniona w rolnictwie występowała na Pomorzu Środkowym we wszystkich jednostkach administracyjnych szczebla gminnego, choć udział ten był wyraźnie zróżnicowany i wahał się od 3,8% w gminie Lipnica do 77,4% w gminie Bobolice (ryc. 6).

Zjawisko znacznego uspołecznienia ziemi wiązać można z postępującą zmianą krajobrazu wsi – rozwojem nowego budownictwa mieszkaniowego oraz przeznaczaniem terenów na cele produkcyjne i usługowe. Działalność inwestycyjna, zdaniem Dzuna (2005), Stasiaka (1995), Zglińskiego (2003) i innych badaczy, dziś różnie oceniana, bez wątpienia w tym okresie przeobrażała wieś, zmieniała często jej charakter, dostosowując ją do dokonujących się przemian społeczno-ekonomicznych. Państwowe gospodarstwa rolne, oprócz funkcji produkcyjnej, kształtowały bowiem na wielu obszarach wiejską sieć osadniczą i infrastrukturalną, rozwijały działalność socjalną i kulturalną, zapewniały zatrudnienie ludności, stanowiąc podstawę jej bytu, były też animatorem życia społeczno-gospodarczego (Rydz 2006).

Zmiany demograficzne na Pomorzu Środkowym w okresie urynkowienia gospodarki

Sytuacja ludnościowa Pomorza Środkowego wynika ze specyficznych, właściwych dla ziem północnych i zachodnich procesów zapoczątkowanych powojenną wymianą ludności oraz przekształceniami demograficznymi, które się wówczas dokonały. Z przeprowadzonych w 1950 roku badań miejsca pochodzenia mieszkańców tego obszaru wynika, że najważniejszą rolę w zasiedlaniu odegrały dwie grupy ludności: osadnicza z Polski centralnej (63,0%) oraz napływowa z zagranicy (24,3%, w tym ponad 23,0% z byłych terenów wschodniej Polski; Jelonek 1971, Kosiński 1960, Rydz 1979, Zdrojewski 1974).

W pierwszych latach powojennych społeczeństwo tutejsze kształtowało się przez migracje. W latach późniejszych zaś szybki wzrost liczby mieszkańców wynikał z emigracyjnej genezy ludności, która charakteryzowała się niezwykle prężnością biologiczną. Łączny przyrost ludności Pomorza Środkowego w latach 1950-2007 wynosił 450 tys. osób, czyli nastąpił prawie dwukrotny wzrost w stosunku do 1950 roku (tab. 1). Najwyższy wskaźnik tego wzrostu zanotowano w dziesięcioleciu 1950-1960.

Wysokie tempo ogólnego wzrostu liczby ludności było przede wszystkim efektem szybkiego zwiększenia się liczby ludności miast. Głównym źródłem tego przyrostu był napływ ludności wiejskiej do miast oraz wysoki przyrost naturalny. W latach 1950-1988 liczba ludności miejskiej wzrosła prawie 3,5-krotnie, podczas gdy

Tabela 1

Rozwój ludności Pomorza Środkowego w latach 1950-2007

Table 1

Development of Central Pomeranian population in 1950-2007

Lata	Ogółem	Miasta	Wieś
<i>Liczba mieszkańców</i>			
1950	478 927	164 244	314 683
1960	634 308	284 118	350 190
1970	738 819	370 586	368 233
1980	832 110	472 864	359 246
1990	921 992	551 834	370 158
2000	959 007	572 612	386 395
2007	928 751	540 167	388 584
<i>Średnie roczne tempo wzrostu</i>			
1950-1960	2,79	5,35	1,07
1960-1970	1,52	2,64	0,50
1970-1980	1,19	2,43	-0,25
1980-1990	1,02	1,54	0,30
1990-2000	0,39	0,37	0,43
2000-2007	-0,45	-0,81	0,08

Źródło: Ludność i zasoby mieszkaniowe w latach 1946-1974 według podziału administracyjnego kraju z 1 czerwca 1975 r., Warszawa 1976; Roczniki demograficzne za lata 1980-1990, Warszawa; Roczniki statystyczne woj. pomorskiego za lata 2000-2002, Gdańsk; Roczniki statystyczne woj. zachodniopomorskiego za lata 2000-2002, Szczecin; Bank Danych Regionalnych, Warszawa, www.stat.gov.pl z dn. 1.09.2008. Opracowanie własne

w skali kraju 2,5-krotnie. Przeprowadzone badania wskazują, że najwyższe średnie roczne tempo przyrostu ludności miejskiej zanotowano w latach 1950-1960 oraz 1960-1970 i wynosiło ono odpowiednio 5,35% i 2,64% (tab. 1). Istotnym czynnikiem rozwoju miast był przede wszystkim proces industrializacji oraz rozwój budownictwa mieszkaniowego, szczególnie wielkopłytowego w latach 70. Przyspieszona aktywizacja gospodarcza Pomorza Środkowego wykreowała nowe lokalne rynki pracy. Powstawały nowe miasta o charakterze przemysłowym, np. Kępice czy Karlino, a istniejące ośrodki miejskie aktywizowano poprzez lokalizację dużych zakładów przemysłowych. Na przykład w Słupsku uruchomiono fabrykę obuwia „Alka” (4179 zatrudnionych w 1989 roku), Zakłady Przemysłu Cukierniczego „Pomorzanka” (855), w Czarnem – Przedsiębiorstwo Przemysłu Betonów (433), w Szczecinku – Zakłady Płyt Wiórowych (1670), w Koszalinie – Naukowo-Produkcyjne Centrum Przewodników „Kazel” (1025).

Nieco odmiennie kształtowała się liczba ludności wiejskiej. Rozwojowi ośrodków miejskich towarzyszyła w zasadzie do końca lat 80. tendencja do odpływu lud-

ności z terenów wiejskich. Z tego względu przyrost liczby mieszkańców wsi był dość umiarkowany. Ich udział w zaludnieniu Pomorza Środkowego, mimo bezwzględnego wzrostu liczby ludności, zmniejszył się z 65,7% w 1950 roku do 40,9% w 1988 roku. Obniżenie się tego udziału o 24,8 punktu procentowego było wynikiem splotu wielu okoliczności natury społecznej i gospodarczej. Z badań wynika, że najważniejszą okolicznością sprzyjającą odpływowi mieszkańców wsi do miast była chęć polepszenia warunków życia. Zjawisko to potwierdzają również wyniki badań prowadzonych w innych regionach kraju, m.in. przez Dobrowolską i Prochownikową (1971), Rajmana (1972), Liszewskiego (2001), Łobodę (1993) i innych.

W okresie trwających przeobrażeń społeczno-gospodarczych ujawniły się pewne niekorzystne tendencje w strukturach demograficznych. Przekształcenia własnościowe i strukturalne rozpoczęte po 1989 roku spowodowały bowiem oprócz skutków ekonomicznych i organizacyjnych także zmiany w procesach demograficznych (tab. 2). W 2007 roku Pomorze Środkowe zamieszkiwało 928 751 mieszkańców, co stanowiło 2,44% ludności kraju. Ich liczba wzrosła od 1988 roku zaledwie o 23 246 osób, tj. o 2,6%. Przy tym nieco wyższym średnim rocznym tempem wzrostu liczby

Tabela 2

Zmiany w liczbie ludności Pomorza Środkowego w latach 1988-2007

Table 2

Changes in numbers of Central Pomeranian population in 1988-2007

Lata	Ogółem	Miasta	Wieś
<i>Liczba mieszkańców</i>			
1988	905 505	535 313	370 192
2000	959 007	572 612	386 395
2007	928 751	540 167	388 584
<i>Indeks dynamiki (1988 = 100)</i>			
1988	100,0	100,0	100,0
2000	105,9	107,0	104,4
2007	102,6	100,9	105,0
<i>Średni roczny przyrost/ubytek absolutny</i>			
1988-2007	1223	255	968
1988-2000	4459	3108	1350
2000-2007	-4322	-4635	313
<i>Średnie roczne tempo wzrostu</i>			
1988-2007	0,14	0,05	0,26
1988-2000	0,49	0,58	0,36
2000-2007	-0,45	-0,81	0,08

Źródło: jak w tabeli 1

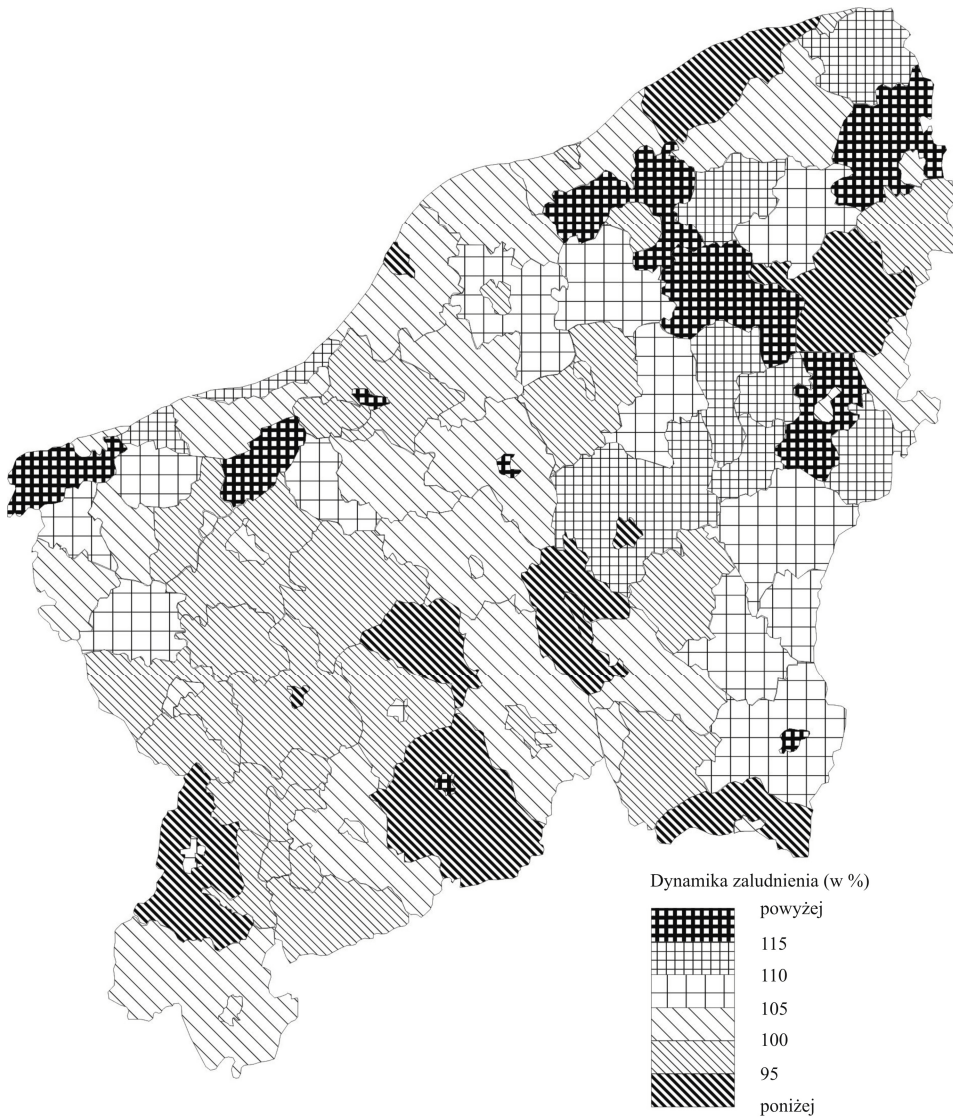
ludności odznaczały się wsie niż miasta, a dotyczyło to szczególnie pierwszych lat XXI w.

Analiza rozwoju demograficznego Pomorza Środkowego w okresie transformacji systemowej uwidoczniła nie tylko wyraźne zahamowanie procesów rozwoju w miastach, ale także postępujący ubytek ludności (o 4,3 tys. w latach 2000-2007). Zjawisko to dotyczyło m.in. ośrodków regionalnych: Koszalina i Słupska, w których liczba mieszkańców zmniejszyła się odpowiednio o 6,4 tys. i 5,1 tys. osób, tj. o 5,7% i 5,0%. Podobna sytuacja wystąpiła w ośrodkach subregionalnych: Lęborku (spadek liczby ludności o 5,5%), Szczecinku (o 8,3%), Białogardzie (o 4,7%), a nawet w Kołobrzegu (o 6,8%). Przyczyn tych niekorzystnych zmian demograficznych należy upatrywać m.in. w zmieniającej się sytuacji gospodarczej i społecznej ludności, co w efekcie prowadzi do odpływu ludności młodej, która w poszukiwaniu lepszych warunków życia, w tym szczególnie pracy, migruje nie tylko do innych miast w Polsce, ale również do krajów Unii Europejskiej, np. Wielkiej Brytanii, Irlandii. Poza tym osoby młode, które podejmują studia już nie tylko w sąsiednich ośrodkach szkolnictwa wyższego (np. w Gdańsku, Poznaniu, Szczecinie), ale coraz częściej w Warszawie czy Wrocławiu, bardzo rzadko powracają do swego miejsca zamieszkania.

Badania zmian w liczbie mieszkańców Pomorza Środkowego od 1988 do 2007 roku wykazały ponadto znaczne zróżnicowanie przebiegu procesów ludnościowych (ryc. 7). Do jednostek wyróżniających się dynamiką zaludnienia należały małe miasta: Borne Sulinowo, Człuchów, Sianów i Polanów oraz gminy: Biesiekierz, Bytów i Kołobrzeg, które położone są w strefach podmiejskich, gdzie na ogół prężnie rozwija się przedsiębiorczość, a przede wszystkim handel hurtowy oraz firmy z kapitałem zagranicznym. W przypadku gminy Bytów i Kołobrzeg decydujące są też uwarunkowania związane z funkcją mieszkaniową, która wynika z atrakcyjnego środowiska geograficznego i dobrej dostępności komunikacyjnej, a także możliwości nabycia po stosunkowo niskiej cenie działek budowlanych, często na gruntach po byłych PGR. Tendencja do przenoszenia się ludności na tereny podmiejskie potwierdza się szczególnie wyraźnie w przypadku gminy Kołobrzeg, gdzie następuje intensywny proces kolonizacji turystycznej w strefie nadmorskiej w rejonie Grzybowa i Dźwirzyna.

Jednostki o ożywionym tempie przyrostu ludności, z wyjątkiem Dębnicy Kaszubskiej położonej na Pojezierzu Bytowskim, znajdują się w strefie bezpośredniego oddziaływania Koszalina i Słupska. Dzięki wysokiej rencie położenia przekształcają się one dynamicznie, tracąc cechy typowe dla krajobrazu gmin wiejskich. Są w nich również atrakcyjne tereny pod lokalizację zabudowy mieszkaniowej, która przyjmuje zróżnicowane formy, od małych zespołów osiedlowych do typowych osiedli domów jednorodzinnych o charakterze rezydencjonalnym.

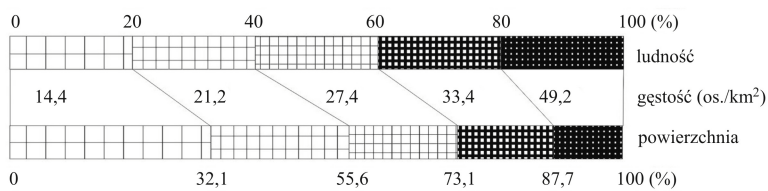
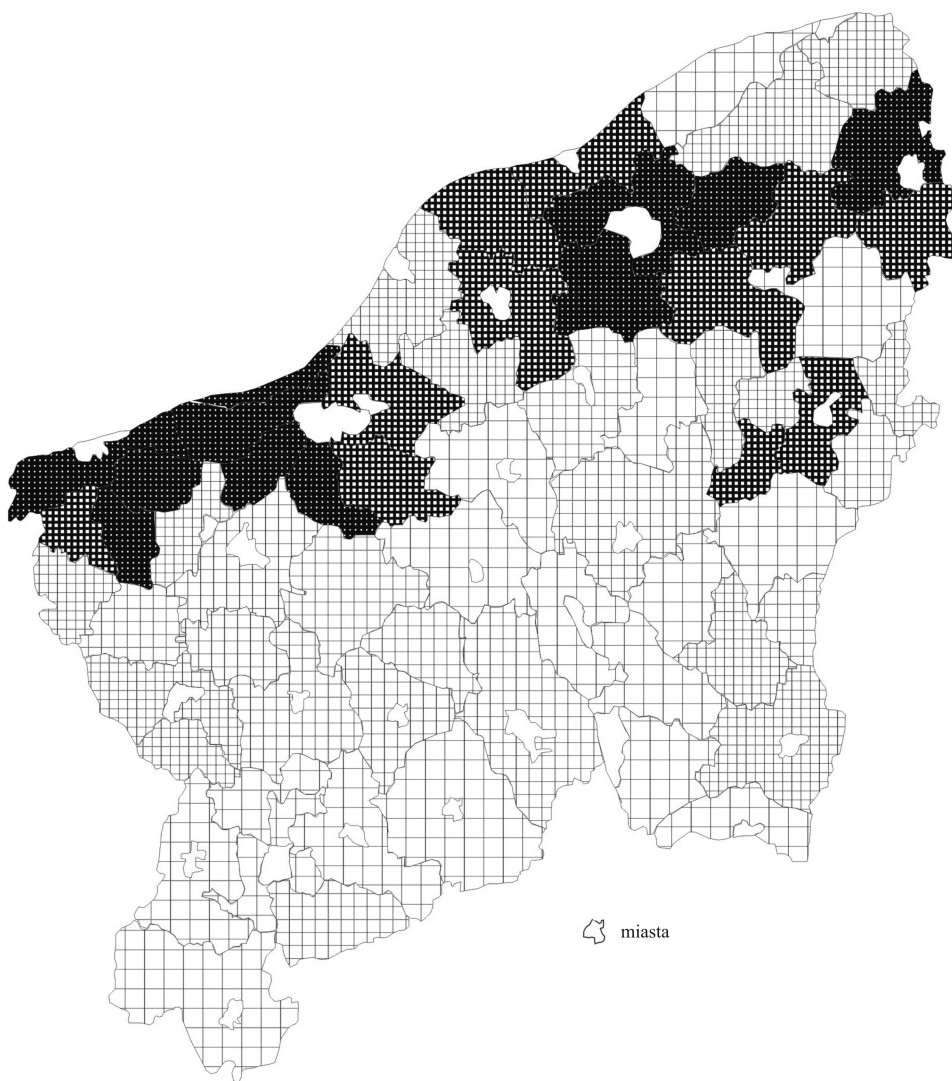
Najliczniejszą grupę stanowią jednostki regresywne. Tworzą one łącznie prawie 40% badanego zbioru, w tym 12 miast i 23 gminy. Są to najczęściej miasta położone w przestrzeni rolniczej (m.in. Sławno, Miastko, Biały Bór, Kalisz Pomorski), pełniące w przeszłości funkcje usługowe w stosunku do rolniczego zaplecza, bądź ośrodki przemysłowe (Kępice, Złocieniec). Natomiast gminy wiejskie o charakterze depopulacyjnym zajmują centralny obszar Pomorza Środkowego, który w przeszłości związany był z funkcjonowaniem wielkoobszarowego rolnictwa (Jażewicz 2007).

Ryc. 7. Dynamika zmian liczby ludności w miastach i gminach Pomorza Środkowego w latach 1988-2007 (1988=100)

Fig. 7. Dynamism of population number changes in towns and communities of Central Pomerania in 1988-2007 (1988=100)

Źródło: opracowanie własne

Ryc. 8. Koncentracja ludności na obszarach wiejskich Pomorza Środkowego w 2007 roku
 Fig. 8. Concentration of population within rural areas of Central Pomerania in 2007

Źródło: opracowanie własne

Zasadniczo koncentracja przestrzenna ludności miejskiej nawiązuje do układu pasmowo-węzłowego, zaś obszary o największym skupieniu ludności wiejskiej występują w północnej części regionu (ryc. 8). Znajdują się tu gminy położone w bezpośredniej strefie oddziaływania największych miast na Pomorzu Środkowym: Koszalin, Słupska, Kołobrzegu i Lęborka. Obszar o najniższej gęstości zaludnienia (15,0 osób/km²) obejmuje Pojezierze Drawskie, Wysoczyznę Polanowską oraz Pojezierze Szczecineckie. Zaznaczyć należy, że średnia gęstość zaludnienia na terenie Pomorza Środkowego w 2007 roku wynosiła 58,4 osoby/km² i była dwukrotnie niższa od średniej krajowej (121,9).

Współczesne przeobrażenia osadnictwa wiejskiego na Pomorzu Środkowym ze względu na wspomnianą specyfikę odbiegają częściowo swoim charakterem od zmian zachodzących w innych regionach kraju. Typowym tego przykładem jest przeznaczenie terenów wykorzystywanych uprzednio rolniczo pod budownictwo w strefie nadmorskiej, np. w gminach: Kołobrzeg (wieś Grzybowo), Ustronie Morskie, Mieleno, Ustka czy Postomino, a także w gminach podmiejskich: Nowa Wieś Lęborska, Biesiekierz, Manowo, Kobylnica, Słupsk. Na przykład w gminie Słupsk w latach 1990-2007 wydano około 600 pozwoleń na budowę. Miejscowościami wyróżniającymi się pod względem liczby inwestycji mieszkaniowych są Siemianice, Krępa, Włynkówko.

Przekształcenia sieci osadniczej Pomorza Środkowego, które dokonują się w warunkach transformacji ustrojowej, skutkują także nowymi, korzystnymi zjawiskami, które polegają na wzroście aktywności społeczno-gospodarczej. Świadczy o tym wyraźny przyrost podmiotów gospodarczych, a wyniki prowadzonych badań wskazują, że głównym kreatorem miejsc pracy stały się podmioty sektora prywatnego (tab. 3).

W latach 1994-2007 istotnie zmalała liczba osób przypadających na jeden pod-

Tabela 3
Wzrost liczby podmiotów gospodarczych na Pomorzu Środkowym w latach 1993, 1998, 2007

Table 3
Increase in number of economical subjects on Central Pomerania in 1993-2007

Wyszczególnienie	Lata		
	1993	1998	2007
Pomorze Środkowe ogółem	50 514	76 461	108 458
w tym:			
sektor publiczny	1974	2055	5175
sektor prywatny	48 540	74 406	103 283

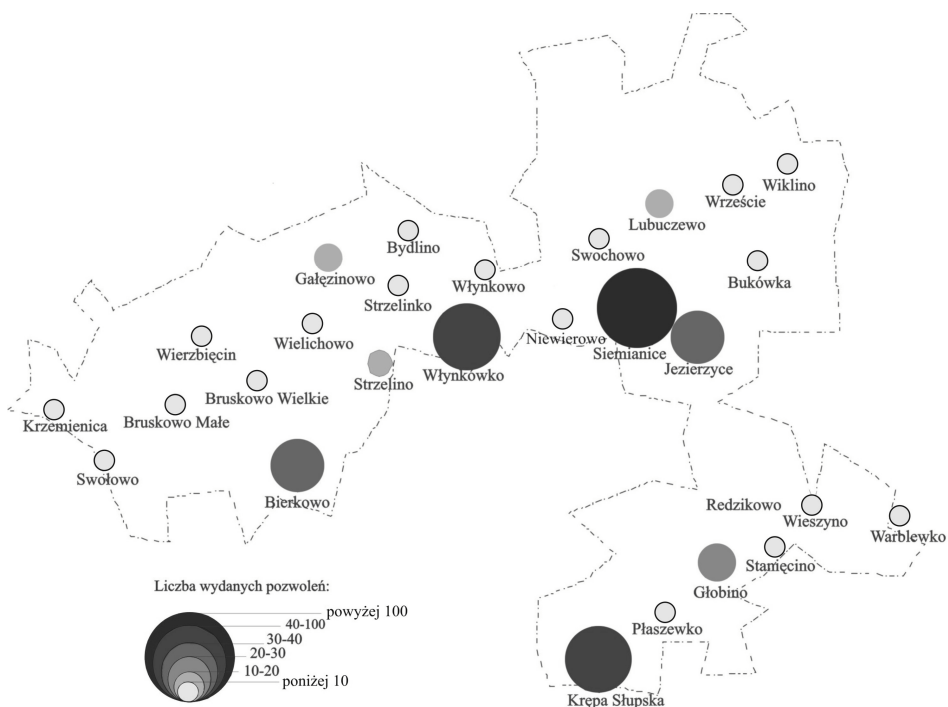
Źródło: Tablice wynikowe Jednostki zarejestrowane w systemie REGON wg sekcji EKD w podziale na miasta i gminy za lata 1993-1998, WUS Koszalin, WUS Słupsk 1998, Tablice wynikowe Jednostki zarejestrowane w systemie REGON wg sekcji PKD w podziale na miasta i gminy za lata 1999-2002, US Gdańsk, US Szczecin 2003; Bank Danych Regionalnych, GUS, Warszawa, www.stat.gov.pl z dn. 1.09.2008. Obliczenia własne

miot gospodarczy, określająca natężenie przedsiębiorczości: z 21,9 do 9,0³. Najliczniejszą grupę (około 70%) stanowiły podmioty z zakresu usług (w tym głównie handlu i gastronomii), a ponadto działające w przemyśle. Przykładowo: w gminie Słupsk i Ustka zlokalizowana jest Słupska Specjalna Strefa Ekonomiczna, do której przeniesiono z Ustki Zakłady Przetwórstwa Rybnego „Łosoś” Sp. z o.o., a ponadto znajdują się: fabryka „Bajcar” okna i drzwi z PCV, fabryka szkła na potrzeby przemysłu samochodowego „NordGlass” Sp. z o.o., transport i spedycja „Paula-Trans” Sp.J., fabryka autobusów „Kapena” S.A., natomiast na terenie gminy Kobylnica funkcjonują drobne zakłady obuwnicze, meblarskie, mechaniki samochodowej.

Bardzo ważną rolę w procesie wypełniania przestrzeni podmiejskiej odgrywa również inicjatywa samych mieszkańców. Nie bez znaczenia jest także własna parcela, która może być przeznaczona pod lokalizację np. zakładów usług budowlanych, transportowych, naprawczych czy hurtowni. Na uwagę zasługuje fakt, że funkcja przemysłowa na obszarach wiejskich opiera się głównie na nowych zakładach, które powstały w latach 1995-2007. Przykładem może być Słupska Fabryka Obuwia „NORD” w Strzelinku, zakłady mięsne „Grzywaczewski-Wędliniarstwo” w Strzelinie, „FLAIR Poland” w Kobylnicy czy „Fenix” sp. z o.o we Wrześciu, a także rozwój wielu firm związanych z przetwórstwem i konserwowaniem ryb, np. w Kukini (gmina Ustronie Morskie) firma SUPER-FISH S.A., zatrudniająca około 600 osób, „Morpol” w Duninowie (gmina Ustka), „MIRKO” w Głobinie (gmina Słupsk). Wiele spośród nowych podmiotów gospodarczych nie tylko zatrudnia zbędną dziś na wsi siłę roboczą, łagodząc w dużym stopniu zjawisko bezrobocia, ale przyczynia się w znacznym stopniu do formowania się nowych zespołów osadniczych. Powstającym firmom towarzyszy często rozwój budownictwa mieszkaniowego, jak np. w Strzelinie czy Włynkówku.

Dotychczasowe badania potwierdzają wysoką aktywność gospodarzą miejscowości położonych wzdłuż ważniejszych tras komunikacyjnych. Przykładem jest droga nr 6 na odcinku od Wejherowa do Goleniowa, a także nr 11 z Ustki w kierunku Szczecinka. Obserwuje się tu dość interesujące zjawisko „obrastania” nie tylko ulic wylotowych z miast warsztatami samochodowymi, różnego rodzaju firmami handlowymi, punktami usługowymi, z wielkimi hurtowniami włącznie, ale również zakładami przemysłowymi (rejon Kobylnicy) czy np. hotelami, punktami usług turystycznych (np. parkingi dla przyczep turystycznych i ich wypożyczalnia w Biesiekierzu). Rezultatem coraz większej przedsiębiorczości mieszkańców nie tylko strefy podmiejskiej, ale także miejscowości położonych wzdłuż tras komunikacyjnych jest dość duża grupa wsi przekształconych, o funkcjach technoprodukcyjnych i relatywnie wysokim stopniu zurbanizowania (Rajman 1997a, b). Przemianom osadniczym na Pomorzu Środkowym, podobnie jak w skali całego kraju, towarzyszy zjawisko dekoncentracji ludności miejskiej, które łączy się z drugą fazą cyklu miejskiego, tj. fazą suburbanizacji (Liszewski 2001). Wśród czynników, które – jak się wydaje – miały zasadniczy wpływ na uruchomienie suburbanizacji, za najważniejszy uważa się wzrost realnych dochodów ludności, który wywołuje zwiększenie zapotrzebowa-

³ Za miernik natężenia przedsiębiorczości prywatnej przyjęto liczbę mieszkańców mikroregionu (gminy) przypadających na jedno prywatne przedsiębiorstwo (Kowalczyk 1992).

Ryc. 9. Rozwój budownictwa indywidualnego w gminie wiejskiej Słupsk w latach 1990-2007
 Fig. 9. Development of individual building sector within rural community of Słupsk in 1990-2007

Źródło: Rybkowska 2007

nia na tereny mieszkaniowe, co w efekcie sprzyja rozwojowi budownictwa w strefie podmiejskiej, prowadząc do powstania nowych osiedli. Przykładem tego na Pomorzu Środkowym są osiedla subregionalne z zabudową jednorodzinnych domów w strefie podmiejskiej Koszalina, Kołobrzegu i Słupska, np. Krępa, Siemianice w strefie oddziaływania Słupska, czy też wypełnianie się przestrzeni zabudową mieszkaniową i usługową na terenie gmin Kobylnica i Słupsk. Nowe środki transportu, rozwiązania systemów komunikacyjnych, dostępność samochodów spowodowały, że miejsce pracy przestało być czynnikiem wymuszającym miejsce zamieszkania (ryc. 9).

Wśród nowych mieszkańców wsi pochodzenia miejskiego prawie 90% ankietowanych jako główny powód przeniesienia się na wieś podało ciszę i spokój, rekompensujące wydłużony dojazd do centrum. Pośród innych przyczyn pojawiły się takie czynniki, jak: relatywnie niska cena działki, miłe sąsiedztwo, bliskość natury. Nowi mieszkańcy to na ogół małżeństwa w wieku 45-55 lat. Są to najczęściej osoby o wysokim statusie majątkowym, dobrze wykształcone, które należą (Jałowicki 2000) do wygranych okresu transformacji.

Innym zjawiskiem wpływającym na zmianę współczesnej przestrzeni wiejskiej, szczególnie w gminach nadmorskich, a także niektórych miejscowościach Pojezierza Drawskiego i Pojezierza Bytowskiego, jest rozwój budownictwa związanego

z obsługą ruchu turystycznego. Wprowadzenie reguł gospodarki wolnorynkowej również w turystyce zapoczątkowało jej przekształcenia z działalności socjalnej na funkcję gospodarczą. Wyraźne korzyści gospodarcze dostrzegły też samorządy terytorialne. W ich opinii zdyskontowanie naturalnych warunków środowiska geograficznego może stać się podstawowym źródłem dochodów regionu oraz stworzyć szansę na zaktywizowanie obszarów strukturalnie słabych, w tym wiejskich, w ramach wielofunkcyjnego rozwoju. Do jednostek o największej liczbie miejsc noclegowych należą: miasto i gmina Kołobrzeg, miasto i gmina Ustka, gmina wiejska Mielno, Łeba oraz gminy Darłowo i Ustronie Morskie. Koncentracja różnych form działalności turystycznej widoczna jest zatem szczególnie w strefie nadmorskiej i na obszarach położonych w stosunkowo niewielkiej odległości od jezior. Presja mieszkańców miast (również spoza Pomorza Środkowego) na niektóre obszary jest tak duża, że część powierzchni użytków rolnych jest odrolniana i często przeznaczana nie tylko pod zabudowę tzw. drugich domów, ale także okazałych pensjonatów, np. na wschód od Ustki (wsie: Przewłoka, Wytowno, Dębina, Rowy) czy wzdłuż wybrzeża na terenie gmin: Mielno, Ustronie Morskie i Kołobrzeg. Typowym przykładem intensywnego rozwoju budownictwa letniskowego są wsie Grzybowo (gmina Kołobrzeg) i Nowęcín (gmina Wicko).

Korzystne zmiany, które dokonują się na obszarach wiejskich Pomorza Środkowego, są w pewnym stopniu wynikiem upowszechniania Programu Odnowy Wsi. Inicjatywy te są reakcją na naturalny proces urbanizacji wsi oraz postępujące uprzemysłowienie rolnictwa i rozprzestrzenianie się nierolniczych przedsięwzięć na obszary wiejskie.

W toku badań terenowych, które prowadzono w wybranych gminach, okazało się, że pojawienie się nowych mieszkańców pochodzenia miejskiego wpływa na reorganizację przestrzeni⁴. Ludność miejska przynosi ze sobą swój „miejski” styl życia. Powstają osiedla domów jednorodzinnych i stają się one często zamkniętymi enklawami, pogłębiając stratyfikację społeczną. Przykładem mogą być wsie Siemianice, Kępca czy niektóre posesje zabudowane w Dębnicy Kaszubskiej lub Kobylnicy w strefie oddziaływania Słupska, bądź w Biesiekierzu, Manowie oraz Świeszynie, położonych wokół Koszalina, gdzie często pojedyncze posesje lub osiedla domów są ogrodzone wysokim płotem i monitorowane telewizją przemysłową. Zresztą przejawów głębokiej różnicy kulturowej i majątkowej szukać można wszędzie, gdzie osiedla wiejskie zmieniają swój charakter. Mieszkanie na wsi stało się modą.

Uwagi końcowe

Przekształcenia struktur społeczno-gospodarczych, które zachodziły na Pomorzu Środkowym po 1989 roku należą do najbardziej dynamicznych w ostatnich pięćdziesięciu latach. Procesy te znalazły swe odbicie w przekształceniach wiejskiej sieci

⁴ Badania terenowe przeprowadzone zostały w ramach ćwiczeń terenowych z geografii społeczno-ekonomicznej przez studentów IV roku geografii AP w Słupsku pod kierunkiem autora w 2007 roku.

osadniczej, szczególnie w strefie oddziaływania większych miast i na obszarach atrakcyjnych pod względem przyrodniczym. Z badań wynika, że w wielu wsiach ciążących do miast można już dziś wyodrębnić znaczną grupę gospodarstw, które znalazły spore możliwości aktywizacji i zajęły się np. różnego typu usługami rynkowymi. Pojawia się zatem na tych terenach zjawisko pewnej konkurencyjności między alternatywnymi funkcjami, np. mieszkaniową i rolniczą a szeroko rozumianymi funkcjami usług rynkowych (np. salony samochodowe, hurtownie) i nierynkowymi.

Przeprowadzone badania i analizy statystyczne na terenie Pomorza Środkowego potwierdzają, że po 1990 roku obszary wiejskie, a zwłaszcza ich tkanka osadnicza, stopniowo zmieniają się m.in. poprzez wzrost udziału nowej zabudowy i poprawę infrastruktury technicznej. Duża aktywność budowlana, jaką obserwuje się w miejscowościach nadmorskich, a także w strefie oddziaływania miast oraz wzdłuż ważniejszych szlaków komunikacyjnych, jest ważnym symptomem, któremu poddany jest układ morfologiczny i genetyczny osiedli wiejskich.

Procesy społeczno-gospodarcze, zachodzące na Pomorzu Środkowym w okresie zmiany ustroju, znalazły również wyraźne odbicie w zachowaniach demograficznych. Przy niewielkim wzroście liczby mieszkańców, szczególnie w miastach, ujawniły się inne negatywne zjawiska, zwłaszcza w odniesieniu do struktur demograficznych, ruchu naturalnego i migracyjnego. Analiza dynamiki zaludnienia pozwoliła wyróżnić jednostki prężnie rozwijające się, do których należą gminy położone w strefie nadmorskiej, gdzie zaznacza się intensywny proces kolonizacji turystycznej (Liszewski 1998), oraz w strefie oddziaływania większych miast. Kolejną grupę stanowią gminy o umiarkowanym tempie przyrostu. Najliczniejszą jednak grupę (około 42% zbioru) tworzą gminy i miasta zaliczane do regresywnego typu. Są to z reguły małe miasta położone w przestrzeni rolniczej (np. Biały Bór, Kalisz Pomorski, Miastko) lub gminy, które w przeszłości związane były z funkcjonowaniem wielkoobszarowego rolnictwa uspołecznionego, np. na Pojezierzu Drawskim, Równinie Białogradzkiej czy Wysoczyźnie Łobeskiej. Nie jest to zatem objaw pozytywnych zmian.

Ponadto postępujący proces starzenia się demograficznego, niekorzystne trendy w liczbie małżeństw, liczbie urodzeń, a także dodatkowo zwiększający się odpływ ludności sprawiają, iż potencjał demograficzny Pomorza Środkowego wyraźnie się pogarsza.

Przeprowadzone rozważania na temat współczesnych problemów demograficzno-osadniczych na Pomorzu Środkowym pozwalają na stwierdzenie, iż pojawiają się one w wyniku: ogólnych tendencji związanych z dotychczas kształtującym się historycznym procesem rozwoju, zróżnicowania warunków środowiska geograficznego, nowych uwarunkowań będących następstwem zmian systemowych, rosnącej roli turystyki w życiu gospodarczym regionu oraz coraz silniejszych tendencji procesu integracji europejskiej.

Literatura

- Augustowski B., 1977, *Pomorze*, Warszawa
- Bończa-Bystrzycki L., 2001, *Utworzenie województwa środkowopomorskiego*. W: *Integracja i rozwój Pomorza Środkowego*, Koszalin, s. 39-52
- Czapliński P., 2006, *Wpływ procesów transformacji na lokalne struktury przemysłu na przykładzie byłego województwa słupskiego*. W: *Efekty restrukturyzacji polskiej przestrzeni przemysłowej*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG, nr 9, Warszawa-Kraków, s. 52-61
- Dobrowolska M., Prochownikowa J., 1971, *Urbanizacja wsi a przemiany układów osadniczych*, Folia Geographica, Series Geographica-Oeconomica, 4, s. 5-52
- Dzun W., 2005, *Państwowe gospodarstwa rolne w procesie przemian systemowych w Polsce*, Warszawa
- Jałowicki B., 2000, *Spółeczna przestrzeń metropolii*, Warszawa
- Jasiulewicz M., 1998, *Przekształcenia strukturalno-przestrzenne obszarów wiejskich Pomorza Środkowego w okresie transformacji systemowej*, Koszalin
- Jasiulewicz M., 2000, *Możliwości rozwoju wielofunkcyjnego Pomorza Środkowego*. W: *Możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi Polskiej w kontekście integracji z Unią Europejską – aspekty regionalne*, red. A. Stasiak, Studia KPZK PAN, CX, Warszawa, s. 257-278
- Jażewicz I., 2006, *Ruch turystyczny i baza noclegowa nadmorskiej miejscowości Rowy*, Dokumentacja Geograficzna, 33, IGiPZ PAN, Warszawa, s. 91-96
- Jażewicz I., 2007, *Tendencje zmian w przyroście rzeczywistym ludności miejskiej regionu pomorskiego*. W: *Polska geografia osadnictwa. Dotychczasowy dorobek. Program badań*. XX Konwersatorium Wiedzy o Mieście, red. I. Jażdżewska, Łódź, s. 125-137
- Jelonek A., 1971, *Regiony demograficzne Polski*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, 85, Prace Geograficzne, 30
- Kołodziejwski J., 1973, *Koncepcja rozwoju regionu koszalińskiego w świetle strategii makroregionu nadmorskiego*, Koszalińskie Studia i Materiały, 3, s. 3-30
- Kondracki J., 1994, *Geografia Polski. Makroregiony fizyczno-geograficzne*, Warszawa
- Kosiński L., 1960, *Pochodzenie terytorialne ludności Ziemi Zachodnich w 1950 r.*, Dokumentacja Geograficzna, 2, s. 6-34
- Kowalczyk A., 1992, *Charakterystyka przedsiębiorczości prywatnej w badanych gminach*. W: *Spółeczeństwo i gospodarka w Polsce lokalnej*, Studia Regionalne i Lokalne, 5, Warszawa, s. 38-47
- Liszewski S., 1998, *Kolonizacja turystyczna terenów nadpilicznych*, Łódź
- Liszewski S., 2001, *Osadnictwo regionu Łódzkiego*. W: *Zarys monografii województwa łódzkiego*, red. S. Liszewski, Łódź, s. 213-224
- Łoboda J., 1993, *Geograficzne koncepcje i problemy badań procesów urbanizacji w Polsce*. W: *Geografia osadnictwa i ludności w niepodległej Polsce, lata 1918-1923*, t. 2, Łódź, s. 111-130
- Maik W., 1995, *Problematyka restrukturyzacji regionalnych i lokalnych systemów osadniczych*. W: *Polityka rozwoju regionalnego i lokalnego w okresie transformacji systemowej*, red. S.L. Bagdziński, W. Maik, A. Potoczek, Toruń, s. 73-92
- Polak B., 2001, *Województwo środkowopomorskie. Konflikt polityki z oczekiwaniami społecznymi*. W: *Integracja i rozwój Pomorza Środkowego*, Koszalin, s. 15-26
- Polska wieś po wejściu do Unii Europejskiej*, 2004, Warszawa
- Rajman J., 1972, *Demograficzne i ekonomiczne aspekty dojazdów do pracy w rejonie Kędzierzyna-Koźła*. W: *Ziemia kozielska*, t. 2, Opole, s. 51-70
- Rajman J., 1997a, *Strefa podmiejska – mechanizm powstawania i przekształceń*. Nowe pro-

- blemy badawcze*. W: *Geografia, człowiek, gospodarka*, red. A. Jackowski i B. Domański, Kraków, s. 67-73
- Rajman J., 1997b, *Struktura przestrzenna ludności i osadnictwa aglomeracji katowickiej w okresie transformacji gospodarczej*. W: *Agglomeracje miejskie w procesie transformacji*, red. P. Korcelli, Zeszyty IGiPZ PAN, 46, s. 39-53
- Rybikowska K., 2007, *Natężenie budownictwa indywidualnego w gminie wiejskiej Słupsk w latach 1991-2006*, praca magisterska przygotowana w Instytucie Geografii AP w Słupsku pod kierunkiem prof. dra hab. E. Rydza
- Rydz E., 1979, *Wybrane problemy demograficzne województwa słupskiego*, Rocznik Słupski, s. 54-68
- Rydz E., 1990, *Funkcje Koszalina i Słupska w regionalnej sieci osadniczej*, Słupsk
- Rydz E., 2006, *Przemiany struktur społeczno-gospodarczych w okresie transformacji systemowej na Pomorzu Środkowym*, Słupsk
- Rydz E., 2008, *Przekształcenia osadnictwa wiejskiego na Pomorzu Środkowym, ze szczególnym uwzględnieniem stref podmiejskich*. W: *Gospodarka przestrzenna w strefie kontinuum miejsko-wiejskiego w Polsce*, red. A. Jezierska-Thöle, L. Kozłowski, Toruń, s. 157-175
- Rydz E., Jażewicz I., 2007, *Uwarunkowania i kierunki przemian wiejskiej sieci osadniczej na Pomorzu Środkowym*. W: *Uwarunkowania przyrodnicze a rozwój obszarów wiejskich*, red. S. Grykień, W. Hasiński, P. Tomczak, Wrocław, s. 165-173
- Stasiak A., 1995, *Wpływ przekształceń strukturalnych rolnictwa na zagospodarowanie przestrzeni wiejskiej*. W: *Polska 2000 plus. Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju, hipoteza*, t. 1, Warszawa
- Suszyński A., 1993, *Funkcje podstawowe w rozwoju społeczno-gospodarczym Pomorza Środkowego*, Rozprawy i Studia, 131, Szczecin
- Szmielińska-Pietraszek P., 2005, *Metody ograniczania bezrobocia i planowego oddziaływania na rynek pracy na obszarze Pomorza Środkowego*, Słupskie Prace Geograficzne, 2, s. 81-94
- Szwichtenberg A., 2001, *Pomorze Środkowe poza jakimikolwiek oddziaływaniami aglomeracji szczecińskiej i trójmiejskiej*. W: *Integracja i rozwój Pomorza Środkowego*, Koszalin, s. 95-109
- Szymańska W., 2006, *Funkcja turystyczna jako cel polityki miejskiej wybranych ośrodków Pomorza*. W: *Idee i praktyczny uniwersalizm geografii*, red. T. Komornicki, Z. Podgórski, Dokumentacja Geograficzna, IGiPZ PAN, Warszawa, 33, s. 250-256
- Warszyńska J., 1970, *Waloryzacja miejscowości z punktu widzenia atrakcyjności turystycznej (zarys metody)*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Geograficzne, 27, s. 102-113
- Zdrojewski E.Z., 1974, *Z badań nad procesami migracyjnymi, integracyjnymi i adaptacyjnymi ludności w województwie koszalińskim*, Rocznik Koszaliński
- Zdrojewski E.Z., 1976, *Problematyka demograficzna Pomorza Środkowego*, Koszalin
- Zgliński W., 2003, *Skutki transformacji państwowych gospodarstw rolnych w ujęciu przestrzennym*. W: *Problemy zagospodarowania terenów wiejskich w Polsce*, red. A. Stasiak, Biuletyn KPZK PAN, 207, s. 151-192
- Zintegrowany rozwój aglomeracji a konkurencyjność polskiej przestrzeni, 2002, red. K. Kuciński i in., Studia KPZK PAN, CXI, s. 92-97
- Zioło Z., 1999, *Transformacja struktur subregionalnych Polski południowo-wschodniej w procesie zmian systemu gospodarowania*, Prace Komisji Nauk Ekonomicznych, PAN Oddział w Krakowie, 24, Kraków

Summary

The transformations of demographic and settling structures in the Central Pomerania which have occurred at the turn of the 21st century are regarded amongst the most dynamic throughout the last fifty years. These processes were going with various intensity in time and space; often stimulated by different decisions, made both by central and regional or local authorities – they induced a range of results inside the regions as well. However, it should be underlined that contemporary processes of transformation of the Central Pomerania have been under the influence of economic structures which had been formed in the past, the conditions of geographic environment, new conditioning due to system changes in addition to closer and closer connection with the European integration process.

Researches prove that in the period of social and economic transformations there have been observed unfavourable demographic tendencies in the Central Pomerania. Along with the slight increase in the number of inhabitants there appeared other negative occurrences, in particular with reference to demographic structures, natural and migration movement. The analysis of the dynamics in population allowed to distinguish five types of unities, which are the following: the springy developing communities situated at the seaside, where is a strong emphasize on the process of tourist colonization, or in the sphere of interaction with bigger cities, the unities with the temperate pace of growth (the dynamics of 5-10%), the unities in stagnation (1-5%). The most numerous group (40% of researched set) of ten cities and twenty-seven communities consists of unities considered as the regressive type. These are as a rule cities and communities, which were in the past correlated with functioning of the big-area national agriculture. Therefore, it is not a symptom of positive changes.

The process of demographic ageing, unfavourable trends in the number of marriages, birth rate, in effect also population growth and demographic dynamics distinctively deteriorate the demographic potential of Central Pomerania.

The results of researches imply that, with exception of ownership transformations, the development of private transactors constitutes the main element of privatization in the time of creating free market economy in the Central Pomerania.

Parallel to the process of economic transformation occurred the transformations in the settling network, what was especially apparent in the rural areas. The traditional example could be the assignment of areas earlier used for agricultural purposes for building industry at the seaside, e.g. in the communities of: Kołobrzeg, Ustronie Morskie, Mielno, Postomino or Ustka and in the suburban communities: Nowa Wieś Lęborska, Biesiekierz, Manowo, Kobylnica, Słupsk. The transformation of the settling network in the Central Pomerania, which takes place at the seaside and on the Lakeland, favour the improvement of tourist function, which is steadily becoming more and more significant economic domain of presented region.

A quite large group of transformed villages with techno-production functions and relatively high degree of urbanization is an outcome of increasing industriousness not only in the suburban sphere but also in the resorts located alongside communication routes. The settling transformations in the Central Pomerania, likewise in the whole country, is accompanied by the occurrence of dispersion of city dwellers, which associates with the second phase of urban cycle, i.a. the phase of suburbanization. The excellent illustration in the Central Pomerania are housing estates with semi-detached houses in the suburban sphere of Koszalin, Słupsk, Kołobrzeg, e.g. Krępa, Siemianice in the sphere under the influence of Słupsk.